ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

O‘QITUVCHILARDA KASBIY STRESS VA EMOTSIONAL YONISH SINDROMINING NAMOYON BO‘LISHI HAMDA UNING OLDINI OLISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI

Babadjanova Gulchehra Baxtiyarovna
Alfraganus University
tibbiyot kafedrasi
katta o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23350335

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘qituvchilarda kasbiy stress va emotsional yonish sindromining (burnout) yuzaga kelish sabablari, namoyon bo‘lish xususiyatlari hamda ularning pedagogik faoliyat samaradorligiga ta’siri pedagogik-psixologik va deontologik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Pedagogning kasbiy yuklamasi, doimiy emotsional zo‘riqish, nizoli vaziyatlar, vaqt tanqisligi va tashkiliy muhit bilan bog‘liq omillarning ruhiy barqarorlik hamda kasbiy motivatsiyaga ta’siriga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, emotsional yonish sindromining pedagogik muloqot, kasbiy mas’uliyat, pedagogik takt va ta’lim oluvchilar bilan munosabatlarda namoyon bo‘lishi mumkin bo‘lgan oqibatlari yoritilgan. Maqolada mazkur muammoni faqat pedagogning individual xususiyatlari bilan izohlash cheklangan yondashuv ekanligi asoslanib, uning oldini olishda ta’lim muassasasidagi psixologik muhit, mehnat sharoitlari, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarining ahamiyati ko‘rsatib berilgan. Yakunda pedagoglarning emotsional barqarorligini mustahkamlash, kasbiy stressni boshqarish va pedagogik deontologiya tamoyillarini samarali amalga oshirishga qaratilgan profilaktik yondashuvlar yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik deontologiya, kasbiy stress, emotsional yonish sindromi, burnout, pedagogning kasbiy salomatligi, emotsional barqarorlik, kasbiy motivatsiya, pedagogik takt, kasbiy-axloqiy mas’uliyat, psixologik muhit, stressni boshqarish, profilaktika.

ПРОЯВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТРЕССА И СИНДРОМА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ У УЧИТЕЛЕЙ И ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ЕГО ПРОФИЛАКТИКИ

Аннотация: В данной статье проанализированы причины возникновения, особенности проявления синдрома профессионального стресса и эмоционального выгорания (выгорания) у педагогов и их влияние на эффективность педагогической деятельности с педагогико-психологической и деонтологической точек зрения. Особое внимание уделяется влиянию факторов, связанных с профессиональной нагрузкой педагога, постоянным эмоциональным напряжением, конфликтными ситуациями, нехваткой времени и организационной средой, на психическую устойчивость и профессиональную мотивацию. Также освещаются последствия синдрома эмоционального выгорания, которые могут проявляться в педагогическом общении,

профессиональной ответственности, педагогическом такте и отношениях с обучающимися. В статье обосновывается, что интерпретация данной проблемы только индивидуальными особенностями педагога является ограниченным подходом, и указывается на важность психологического климата, условий труда, социальной поддержки и возможностей профессионального развития в образовательном учреждении для ее профилактики. В заключение разработаны рекомендации по профилактическим подходам, направленным на укрепление эмоциональной устойчивости педагогов, управление профессиональным стрессом, эффективную реализацию принципов педагогической деонтологии.

Ключевые слова: педагогическая деонтология, профессиональный стресс, синдром эмоционального выгорания, выгорание, профессиональное здоровье педагога, эмоциональная стабильность, профессиональная мотивация, педагогический такт, профессионально-нравственная ответственность, психологический климат, управление стрессом, профилактика.

MANIFESTATIONS OF OCCUPATIONAL STRESS AND EMOTIONAL BURNING SYNDROME IN TEACHERS AND PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF ITS PREVENTION

Zamonaviy ta’lim tizimida pedagog faoliyatining mazmuni va unga qo‘yilayotgan kasbiy talablarning ortib borishi o‘qituvchidan nafaqat chuqur bilim, yuqori metodik mahorat va pedagogik kompetentlikni, balki barqaror ruhiy holat, emotsional muvozanat hamda murakkab vaziyatlarda o‘zini o‘zi boshqarish qobiliyatini ham talab etadi. Ta’lim jarayonining samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi bilan bir qatorda, uning psixologik farovonligi, kasbiy motivatsiyasi va o‘quvchilar bilan sog‘lom munosabatlarni shakllantirish qobiliyatiga ham bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan, pedagoglarda kasbiy stress va emotsional yonish sindromining yuzaga kelish sabablari, namoyon bo‘lish xususiyatlari hamda ularning kasbiy faoliyatga ta’sirini o‘rganish zamonaviy pedagogika va psixologiyaning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Kasbiy stress pedagogning mehnat faoliyati davomida duch keladigan yuqori talablar, vaqt tanqisligi, ortib borayotgan mas’uliyat, ish hajmining ko‘pligi, o‘quvchilar va ularning ota-onalari bilan munosabatlarda yuzaga keladigan ziddiyatlar, shuningdek, ta’lim muassasasi ma’muriyati bilan bog‘liq tashkiliy muammolar natijasida shakllanishi mumkin. Bunday omillar uzoq vaqt davomida saqlanib qolganida, o‘qituvchining ruhiy va jismoniy resurslariga salbiy ta’sir ko‘rsatib, uning ishchanligi, kasbiy qoniqishi va pedagogik faoliyatga bo‘lgan munosabatining o‘zgarishiga olib kelishi ehtimoli ortadi. Ayniqsa, doimiy emotsional zo‘riqish, kasbiy talablar va mavjud imkoniyatlar o‘rtasidagi nomutanosiblik, mehnat natijalarining yetarlicha e’tirof etilmasligi hamda ijtimoiy-psixologik qo‘llab-quvvatlashning cheklanganligi pedagogning ruhiy barqarorligiga ta’sir qiluvchi muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Kasbiy stressning uzoq davom etishi ayrim holatlarda emotsional yonish sindromi (burnout) rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ushbu sindrom, odatda, surunkali kasbiy stress bilan bog‘liq holda yuzaga keladigan holat bo‘lib, unda emotsional holdan toyish, kasbiy faoliyatga nisbatan ruhiy uzoqlashish yoki befarqlikning kuchayishi, shuningdek, o‘z kasbiy samaradorligini past baholash kabi belgilar kuzatilishi mumkin. O‘qituvchilarda mazkur holatning namoyon bo‘lishi

dars jarayonidagi faollikning pasayishi, pedagogik muloqotning murakkablashuvi, kasbiy tashabbuskorlikning susayishi va ta’lim oluvchilarning individual ehtiyojlariga e’tibor qaratishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi bilan kechishi ehtimoldan xoli emas. Shu bilan birga, emotsional yonish sindromini oddiy charchoq yoki vaqtinchalik kayfiyat o‘zgarishi bilan tenglashtirmaslik lozim, chunki uning rivojlanishi ko‘pincha kasbiy muhit va mehnat sharoitlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab jarayon hisoblanadi.

Mazkur muammoni pedagogik deontologiya nuqtayi nazaridan o‘rganish alohida ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Pedagogik deontologiya o‘qituvchining kasbiy burchi, axloqiy mas’uliyati, kasbiy xulq-atvori hamda ta’lim jarayoni ishtirokchilari bilan munosabatlarida amal qilishi lozim bo‘lgan axloqiy tamoyillarni o‘z ichiga oladi. O‘qituvchidan o‘quvchilarga nisbatan adolatli munosabatda bo‘lish, ularning sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, pedagogik taktga rioya etish, hissiyotlarini boshqarish hamda kasbiy vazifalarini mas’uliyat bilan bajarish talab etiladi. Biroq pedagogning ushbu talablarni izchil amalga oshirishi uning individual imkoniyatlari, kasbiy tajribasi, ruhiy barqarorligi va mehnat sharoitlari bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli deontologik talablarni faqat pedagog zimmasidagi majburiyatlar majmui sifatida talqin qilish yetarli emas; ularni amalga oshirish uchun zarur tashkiliy, psixologik va ijtimoiy shart-sharoitlarni ham hisobga olish muhimdir.

Emotsional yonish sindromi pedagogik deontologiya bilan bog‘liq holda tahlil qilinganda, uning sabablarini faqat o‘qituvchining shaxsiy kamchiliklari, o‘zini o‘zi boshqarish qobiliyatining yetishmasligi yoki kasbiy burchni to‘liq anglamasligi bilan izohlash bir tomonlama yondashuv hisoblanadi. Aksincha, mazkur holatni pedagogning individual xususiyatlari, kasbiy talablar, tashkiliy muhit, mehnat yuklamasi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar doirasida o‘rganish maqsadga muvofiqdir. O‘qituvchining doimiy ravishda yuqori emotsional nazoratni saqlashi, turli nizoli vaziyatlarni hal etishi va kasbiy vazifalarni bajarishi uchun zarur resurslarga ega bo‘lmasligi uning ruhiy zo‘riqishini kuchaytirishi mumkin. Natijada pedagogning o‘z kasbiy burchini bajarish jarayonida duch keladigan qiyinchiliklari ortib, o‘quvchilar bilan munosabatlarda sabr-toqat, empatiya va pedagogik taktni namoyon etish murakkablashishi ehtimoli yuzaga keladi.

Shu jihatdan, o‘qituvchining kasbiy farovonligini ta’minlash, emotsional barqarorligini qo‘llab-quvvatlash va kasbiy stressning salbiy oqibatlarini kamaytirish nafaqat individual, balki institutsional darajada hal etilishi lozim bo‘lgan vazifadir. Ta’lim muassasalarida maqbul psixologik muhitni shakllantirish, mehnat yuklamasini oqilona taqsimlash, pedagoglarning kasbiy rivojlanishi uchun sharoit yaratish, psixologik yordam imkoniyatlarini kengaytirish va o‘zaro hamkorlik madaniyatini mustahkamlash ushbu muammoning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarda stressni boshqarish, hissiy holatini anglash, nizoli vaziyatlarda konstruktiv yechim topish va kasbiy chegaralarni saqlash ko‘nikmalarini rivojlantirish pedagogik deontologiya tamoyillarini amaliyotga tatbiq etishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Yuqoridagi mulohazalar o‘qituvchilarda kasbiy stress va emotsional yonish sindromini pedagogik-psixologik hamda deontologik jihatdan kompleks o‘rganish zaruratini belgilaydi. Mazkur muammoni ilmiy tahlil qilish pedagogning kasbiy salomatligini saqlash, kasbiy-axloqiy mas’uliyatini samarali amalga oshirish va ta’lim jarayonida insonparvar munosabatlarni mustahkamlashga

qaratilgan profilaktik yondashuvlarni ishlab chiqish uchun nazariy asos yaratadi. Shu sababli ushbu maqolada o‘qituvchilarda kasbiy stress va emotsional yonish sindromining yuzaga kelishiga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish, ularning pedagogik faoliyat va kasbiy-axloqiy munosabatlarga ehtimoliy ta’sirini ochib berish hamda mazkur holatlarning oldini olishga qaratilgan pedagogik-psixologik tavsiyalarni asoslash asosiy ilmiy yo‘nalish sifatida belgilanadi.

Deontologik yondashuv asosida kasbiy stress va emotsional yonishni yengish hamda oldini olish mexanizmlari quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. "Zarar yetkazmaslik" prinsipini o'ziga nisbatan ham qo'llash (Self-care)

Pedagogik deontologiyada tibbiyotdagi "bemorga zarar yetkazmaslik" qoidasi nafaqat o'quvchiga, balki **o'qituvchining o'z shaxsiga va sog'lig'iga nisbatan ham** birdek amal qiladi.

- **Muammo:** Ko'p hollarda o'qituvchilar o'zlarining shaxsiy ehtiyojlari, dam olish vaqtini chetga surib, bor kuchini ishga bag'ishlaydilar. Natijada organizm himoya qobig'ini yo'qotadi.
- **Deontologik yechim:** O'qituvchi o'zining ruhiy va jismoniy salomatligiga g'amxo'rlik qilishni kasbiy burchining bir qismi sifatida tushunishi kerak. Agar o'qituvchi jismonan va ruhan charchagan bo'lsa, u o'quvchilarga ham sifatli pedagogik xizmat ko'rsata olmaydi. Shu bois, o'z vaqtida dam olish, shaxsiy chegaralarni belgilash deontologik mas'uliyatdir.

2. Professional masofa va "subyekt-subyekt" munosabatlarini to'g'ri saqlash

Emotsional yonish ko'pincha o'qituvchining har bir muammoni, o'quvchining har bir xatti-harakatini haddan tashqari yaqin olib, "yuragiga yaqin qabul qilishi" natijasida kelib chiqadi.

- **Deontologik tahlil:** Pedagogik deontologiya o'qituvchidan o'quvchiga shaxs sifatida hurmat bilan yondashishni talab qiladi, biroq bu o'qituvchi o'zining barcha emotsional energiyasini yo'qotib qo'yishi kerak degani emas.
- **Deontologik yechim:** Kasbiy faoliyatda sog'lom **professional masofa**ni saqlash zarur. O'qituvchi o'quvchining muammosiga hamdardlik bildirishi va yordam berishi mumkin, ammo uni o'zining shaxsiy fojiasidek qabul qilmasligi kerak. Emotsional chegaralarni bilish stressni keskin kamaytiradi.

3. O'qituvchining o'z-o'zini tahlil qilish (Gnostik komponent) madaniyati

N. V. Kuzminaning pedagogik tizimiga ko'ra, gnostik (tadqiqot) komponent o'qituvchiga nafaqat pedagogik vaziyatni, balki o'zining harakatlari va ichki holatini ham tahlil qilish imkonini beradi.

- **Stress omillarini o'rganish:** O'qituvchi qaysi holatlarda (masalan, ota-onalar bilan muloqotda, qog'ozbozlikda yoki dars intizomida) ko'proq charchashini tahlil qilishi lozim.
- **Deontologik yechim:** Muammoni oldindan ko'ra bilish va prognoz qilish (V. A. Yakuning prognostik funksiyasi) orqali stressli vaziyatlarning oldini olish mumkin. O'qituvchi o'z vaqtida metodik yordam so'rashi, psixologik treninglarda qatnashishi yoki ish jarayonini to'g'ri rejalashtirishi orqali emotsional portlashlarning oldini oladi.

4. Kasbiy me'yorlar va talablar muvozanatini saqlash

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchiga qo'yiladigan rasmiy talablar, hisobotlar, to'garaklar va darsdan tashqari tadbirlar ko'pincha me'yoridan oshib ketadi.

- **Deontologik yondashuv:** O'qituvchi o'zining huquqlari va majburiyatlari normalarini (normalar-huquqlar va normalar-majburiyatlar) aniq bilishi kerak. Hamma narsani mukammal bajarishga intilish ("mukammallik sindromi" yoki perfectionsizm) ko'pincha emotsional yonishning asosiy sababidir.
- **Yechim:** O'zining kasbiy imkoniyatlarini real baholash, ortiqcha va ikkinchi darajali vazifalardan voz kecha olish, jamoada o'zaro yordam muhitini (kommunikativ komponent) shakllantirish stressni yengishga yordam beradi.

5. Pedagogik optimizm va motivatsiyani tiklash

Emotsional yonishning eng xavfli alomati — bu kasbga nisbatan befarqlik, sovuqqonlik va ishdan qoniqmaslikdir.

- **Deontologik tamoyil:** Pedagogik optimizm o'qituvchiga o'z ishining natijasini ko'ra bilish, kichik yutuqlardan ham quvona olish imkonini beradi.
- **Yechim:** O'qituvchi o'zining kasbiy motivatsiyasini tiklash uchun o'quvchilarining muvaffaqiyatlariga e'tibor qaratishi, kasbiy rivojlanish kurslarida qatnashib, yangi usullarni o'rganishi muhim. O'z kasbiga deontologik nuqtayi nazardan — yuqori burch va ma'naviy xizmat sifatida qarash kasbiy charchoqni yengishda eng kuchli ichki tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Deontologik tahlil va xato:

- **Shaxs sha'ni va qadr-qimmatini kamsitish:** O'qituvchi o'quvchining shaxsiga tegdi, uni jamoat oldida yerga urdi. Bu pedagogik deontologiyaning "Bolaning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish" tamoyilini qo'pol ravishda buzadi.
- **Psixologik travma ("Zarar yetkazmaslik" prinsipining buzilishi):** O'qituvchining keskin so'zlari bola psixikasiga ziyon yetkazdi. Natijada o'quvchida fanga nisbatan qo'rquv, o'ziga bo'lenshinovchilik va psixologik to'siq paydo bo'ldi.

Deontologik yechim yo'li:

Deontologik yondashuvga ko'ra, o'qituvchi bunday vaziyatda quyidagicha harakat qilishi kerak edi:

1. Dars davomida o'quvchini sharmanda qilmasdan, vazifani keyinga qoldirish yoki qisqacha yo'naltirib yuborish.
2. Darsdan so'ng o'quvchi bilan xoli ravishda, xotirjam muhokamada suhbatlashish: "Nega vazifani bajara olmading? Qayerida qiynalyapsan? Keling, buni birgalikda boshqatdan ko'rib chiqamiz".
3. O'quvchiga obyekt sifatida emas, balki yordamga muhtoj shaxs sifatida yondashib, uning imkoniyatlariga ishonch bildirish (**pedagogik optimizm**).

2. O'quvchining shaxsiy siri va konfidentsiallik buzilishi keysi

Vaziyat bayoni:

Maktab psixologi bilan ishlagan o'quvchi o'zining oilasidagi og'ir sharoit (ota-onalarning ajrashish arafasida ekanligi va uni qattiq tushkunlikka solayotgani) haqida ishonch bilan gapirib berdi. Sinf rahbari bu holatni sezib qolib, tanaffus paytida o'qituvchilar xonasida boshqa hamkasblari bilan muhokama qila boshladi: "Falonchining oilasi buzilyapti, shuning uchun darsda chalg'iyapti, bular tarbiyasiz oila farzandlari-da", dedi. Bu gap tez orada sinfdagi boshqa bolalarga ham tarqaldi va o'quvchi sinfda masxara obyektiga aylandi.

Deontologik tahlil va xato:

- **Konfidentsiallikning buzilishi:** Pedagogik va psixologik deontologiyaning eng asosiy qoidalaridan biri — bolaning sirlarini, shaxsiy muammolarini himoya qilishdir. O'qituvchi bu etik me'yorni buzib, axborotni tarqatib yubordi.
- **Etik va huquqiy me'yorlarning poymol etilishi:** O'qituvchining g'iybat qilish darajasiga tushishi kasbiy obro'ga putur yetkazadi va o'quvchining ruhiy salomatligiga jiddiy zarar yetkazadi.

Deontologik yechim yo'li:

- Sinf rahbari o'quvchining sirini saqlashi, uning muammosiga hamdardlik bilan yondashishi lozim edi.
- Agar bola ruhiy yordamga muhtoj bo'lsa, uni oshkora qilish o'rniga, psixolog bilan maxfiy tarzda hamkorlik qilib, o'quvchiga ko'maklashish choralarini ko'rish maqsadga muvofiq bo'lardi.

3. O'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi ziddiyatli munosabatlar keysi

Vaziyat bayoni:

O'quvchi maktabda darslarni tez-tez qoldira boshladi. Fan o'qituvchisi buni aniqlashtirish uchun ota-onaga qo'ng'iroq qildi. Ota-ona bandligi sababli qo'ng'iroqqa darhol javob bermadi yoki o'zini oqlashga harakat qildi. Shundan so'ng o'qituvchi jahli chiqib, ota-onaga ochiqchasiga: "Siz qanday ota-onasizlar? Bolangizga tarbiya berolmaysizlar, maktabga ham tupurgansizlar!", deb baqirib berdi. Natijada ota-ona maktabga shikoyat bilan keldi va mojaro kattalashib ketdi.

Deontologik tahlil va xato:

- **Kommunikativ va deontologik madaniyatning yo'qligi:** Pedagogik deontologiya o'qituvchidan ota-onalar va hamkasblar bilan muloqotda ham yuksak madaniyat, vazminlik va professionalizm talab qiladi. O'qituvchi o'z hissiyotini jilovlay olmadi.
- **Hamkorlik muhitining buzilishi:** Ta'lim jarayoni muvaffaqiyati o'qituvchi, o'quvchi va ota-onaning uch tomonlama hamkorligiga asoslanadi. Dag'allik esa bu ko'prikni vayron qiladi.

Deontologik yechim yo'li:

- O'qituvchi vaziyatga **gnostik va kommunikativ komponentlar** nuqtayi nazaridan yondashishi kerak edi: avvalo, o'quvchining dars qoldirish sabablarini (kasallik, oilaviy muammo yoki boshqa omil) xotirjam tahlil qilish.
- Ota-ona bilan muloqotni ayblash ruhida emas, balki konstruktiv tarzda olib borish: "Farzandingizning kelajagi va darslarga qatnashishi biz uchun muhim. Keling, bu muammoni birgalikda hal qilamiz, qanday yordam bera olamiz?".

Xulosa. Pedagogik deontologiya qoidalari o‘qituvchini shunchaki bilim beruvchi mutaxassis emas, balki ta’lim oluvchilarning ma’naviy-axloqiy kamoloti, psixologik farovonligi va ma’naviy

xavfsizligini ta’minlashga mas’ul bo‘lgan yetuk pedagog sifatida namoyon etadi. Pedagogning kasbiy faoliyati faqat bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish bilan cheklanmaydi, balki o‘quvchilarda o‘ziga ishonch, mustaqil fikrlash, mas’uliyat, insoniylik va o‘zaro hurmat kabi fazilatlarni rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Shu nuqtayi nazardan, o‘qituvchining kasbiy odobi, pedagogik takti, adolatli munosabati va o‘z xatti-harakatlarini nazorat qila olishi ta’lim-tarbiya jarayonining muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Pedagogik deontologiyaga oid murakkab vaziyatlar va keyslarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchining har bir so‘zi, munosabati va qarori o‘quvchining ruhiy holati, o‘ziga bo‘lgan ishonchi, ta’limga qiziqishi hamda kelgusidagi shaxsiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Jumladan, o‘quvchini boshqalar oldida kamsitish, uning xatosini masxara qilish, fikrini mensimaslik yoki unga nisbatan adolatsiz munosabatda bo‘lish ta’lim oluvchida qo‘rquv, tortinchoqlik, o‘z imkoniyatlariga ishonchsizlik va o‘qishga nisbatan salbiy munosabatni yuzaga keltirishi mumkin. Aksincha, o‘quvchining sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, xatolarini konstruktiv tarzda tushuntirish, individual xususiyatlarini hisobga olish hamda uni ruhlantirish ijobiy psixologik muhitni shakllantiradi va ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, pedagogik deontologiya o‘qituvchidan nafaqat o‘quvchilar bilan muloqotda, balki ota-onalar, hamkasblar va ta’lim muassasasi rahbariyati bilan munosabatlarda ham kasbiy-axloqiy me’yorlarga rioya etishni talab qiladi. Pedagog har qanday murakkab vaziyatda hissiyotlarga berilmasdan, xolislik, vazminlik, mas’uliyat va insonparvarlik tamoyillari asosida qaror qabul qilishi lozim. Buning uchun o‘qituvchida o‘z faoliyatini tanqidiy tahlil qilish, xatolarini tan olish, nizolarni konstruktiv hal etish, emotsional holatini boshqarish va pedagogik vaziyatlarga individual yondashish ko‘nikmalarini muntazam rivojlantirish muhimdir.

Pedagogik deontologiya tamoyillarini ta’lim amaliyotiga samarali tatbiq etish uchun bo‘lajak va amaldagi o‘qituvchilarning kasbiy-axloqiy kompetensiyasini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur. Bu jarayonda keys-stadi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, rolli o‘yinlar, refleksiv mashg‘ulotlar va kasbiy muloqotga oid amaliy topshiriqlardan foydalanish samarali natija berishi mumkin. Mazkur metodlar pedagoglarga murakkab vaziyatlarni turli nuqtayi nazardan baholash, o‘z qarorlarining ehtimoliy oqibatlarini oldindan anglash va deontologik jihatdan maqbul yechimlarni tanlash imkonini beradi.

Umuman olganda, pedagogik deontologiya o‘qituvchining kasbiy faoliyatini tartibga soluvchi axloqiy talablar majmuasigina emas, balki ta’lim jarayonida inson qadr-qimmatini himoya qilish, o‘zaro ishonchni mustahkamlash va sog‘lom ma’naviy-psixologik muhitni yaratishga xizmat qiluvchi muhim kasbiy asosdir. O‘qituvchining kasbiy muvaffaqiyati uning bilimdonligi bilan bir qatorda, ushbu bilimlarni qay darajada insonparvarlik, adolat, mas’uliyat va pedagogik takt asosida yetkazishiga ham bog‘liq. Demak, deontologik tamoyillarga izchil rioya qilish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning shaxsiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish hamda pedagog va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi sog‘lom munosabatlarni qaror toptirishning muhim omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Djumabayeva, M., Oxunova, T. O‘qituvchilarning emotsional kuyishiga shaxslararo munosabatlarning ta’siri // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. — 2025. — 3-jild, 2-son. — DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14995350.
2. Axmedova, D. Pedagoglarda kasbiy stressning psixoemotsional holatlari // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. — 2025. — 3-jild, 4-son. — DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15389882.
3. Siddiqova, G. B. Pedagoglarda kasbiy stress va emotsional so‘nish holatlarini oldini olish // Yosh olimlar. — 2025. — 3-jild, 5-son. — B. 76–79. — DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14934672.
4. Djumaniyazova, M. X., Tajiyeva, N. Yu., Ismoilova, A. R. Pedagogik psixologiya va psixologiyani o‘qitish metodikasi. — Toshkent: Grand Kondor Print, 2025. — 360 b.
5. Maslach, C., Leiter, M. P. Understanding the burnout experience: recent research and its implications for psychiatry // World Psychiatry. — 2016. — Vol. 15, No. 2. — P. 103–111. — DOI: https://doi.org/10.1002/wps.20311.
6. Maslach, C., Jackson, S. E., Leiter, M. P. Maslach Burnout Inventory Manual. 3rd ed. — Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1996.
7. Freudenberger, H. J. Staff Burn-Out // Journal of Social Issues. — 1974. — Vol. 30, No. 1. — P. 159–165. — DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x.
8. World Health Organization. International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11): Burn-out. — Geneva: WHO. — URL: https://icd.who.int/.